

انسان اقتصادی، حیوان اقتصادی تناسب‌سنجی دلالت‌های انسان‌شناختی سبک زندگی اقتصادی غربی و اسلامی با اقتصاد مقاومتی

مهدی مزینانی^۱

چکیده

«اقتصاد مقاومتی»، با توجه به نگاهی که اسلام به انسان به عنوان موجودی دارای اختیار و اراده و توان تغییر (رعد/۱۱) و مهمترین عنصر ایجاد دگرگونی‌ها در عالم خلقت دارد بیش و پیش از هر بحثی نیازمند مباحث انسان‌شناختی است تا مشخص شود کدامین انسان می‌تواند این گونه اقتصاد را محقق سازد.

«سبک زندگی» کاملاً مبتنی بر مبانی انسان‌شناختی بوده و نگاه حوزه علمی و جغرافیایی خود به انسان را بازمی‌تاباند. از طریق بررسی «سبک زندگی» می‌توان استدلال نمود چه انسانی در این یا برای این سبک پرورش یافته و این انسان تا چه اندازه با چارچوب‌های اقتصاد مقاومتی امکان هم‌زیستی دارد.

بررسی حاضر، مبتنی بر دیدگاه یاد شده، دو نوع سبک زندگی اقتصادی غربی و اسلامی را با استراتژی پس‌کاو و روش‌های اسنادی و نقلی، با توجه به توان و هدف و ظرفیت قالب ارایه، گذرا، بررسی نموده و دلالت‌های انسان‌شناختی آنها را بازتأکید می‌نماید تا نشان دهد سبک زندگی اقتصادی اسلامی، «انسان اقتصادی» را به تصویر می‌کشد و این نوع انسان می‌تواند «اقتصاد مقاومتی» را به پیش برده و عملیاتی نماید و سبک زندگی اقتصادی غربی، «حیوان اقتصادی» را بازنمایانده که خود مغلوب و اسیر ترفندهای اقتصادی است و نمی‌تواند سازنده اقتصاد مقاومتی باشد.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، اقتصاد مقاومتی، انسان اقتصادی، حیوان اقتصادی

مقدمه

«سبک زندگی» از این جهت که اصطلاحی ویژه و تنها ناظر بر انسان است منبعی غنی برای نمایاندن دیدگاه‌های انسان‌شناختی مکاتب فکری بشری و الهی^۲ محسوب می‌شود. بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های این مقوله که ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و نیز فردی و اجتماعی دارد می‌تواند نشان دهد انسانی که مورد نظر آنها بوده و در این یا برای این سبک زندگی پرورش می‌یابند تا چه اندازه با «اقتصاد مقاومتی» هم‌خوان بوده و می‌توانند این نوع اقتصاد را پیاده نمایند.

۱- دانشجوی دکتری سیاستگذاری فرهنگی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛

atmazinani@hotmail.com

۲- به‌کارگیری مکتب برای آموزه‌های الهی در کنار اندیشه‌های بشری، از باب تسامح و با این رویکرد که هر دو ضمن انسجام، اندیشه مشخصی را تولید و دفاع می‌نمایند می‌باشد. در واقع تنها همانندی‌های قالبی و نه مفهومی برای نام‌گذاری مورد نظر است.

اهمیت بحث، به جز تأکید مقام معظم رهبری^۱، به سنجش وضعیت و ارزیابی شکاف بین وضع موجود و مطلوب بر می‌گردد؛ به‌گونه‌ای که می‌تواند مقدم بر استقرار اقتصاد مقاومتی، پیش‌زمینه‌های ساختاری و کارگزاری بسیاری را دگرگون ساخته یا اصلاح نماید و بنیادی‌تر این‌که مشخص نماید آیا مسأله جامعه ایرانی در گفتمان اقتصاد مقاومتی، اولاً و بالذات اقتصادی و ساختارهای اقتصادی است یا اصولاً ما در حوزه مبنایی و پایه‌ای‌تری به نام انسان‌شناسی گرفتار مسأله هستیم و نیازمند راهکار و راه‌حل.

از آنجا که شناخت رقیب و متضاد و «دیگری» در تبیین و تحدید و تعریف هویت‌بخشی «خودی» مؤثر است، شناخت گذرای سبک زندگی غربی یا سبک زندگی در غرب نیز در نوشتار حاضر توجه می‌شود.

با توجه به مراتب یاد شده، نوشتار حاضر مدعی است:

بررسی سبک زندگی اقتصادی غربی در حوزه سیاستی (نظریه‌پردازی و گفتمان‌سازی) نشان می‌دهد این سبک «حیوان^۲ اقتصادی» را پرورانده یا می‌طلبد؛ که با اقتصاد مقاومتی به‌هیچ‌وجه هم‌سنخ و همخوان نیست و سبک زندگی اقتصادی اسلامی «انسان اقتصادی» را پرورانده یا می‌طلبد؛ که با اقتصاد مقاومتی کاملاً همگن و همخوان است. در عین حال، پیاده‌سازی و بازنمایی تصویر اخیر در جامعه ما محل تأمل و بررسی مستقل دیگری است.

روش تحقیق

بررسی حاضر در چارچوب «استراتژی پس‌کاوی» تنظیم شده است. این استراتژی از یک توالی منظم کشف‌شده آغاز می‌شود؛ ولی در پی تبیین کاملاً متفاوتی است. در این استراتژی، محقق زمانی قادر به تبیین می‌باشد که ساختار یا مکانیسم زیربنایی به وجود آورنده توالی منظم کشف‌شده، شناسایی گردد. برای دستیابی به چنین مقصودی، محقق ناچار است ابتدا به طرح مدلی فرضی از نظم مشاهده شده بپردازد و سپس وجود آن را به اثبات برساند. از آنجا که این ساختار یا مکانیسم زیربنایی ممکن است قابل مشاهده نباشد، شاید محقق لازم باشد از روش‌های غیرمستقیم به اثبات مدل فرضی خود بپردازد.

روش گردآوری داده‌ها در بخش سبک زندگی اقتصادی غربی «اسنادی» و در بخش سبک زندگی اقتصادی اسلامی «نقلی» می‌باشد. روش نقلی دو معنا دارد. این روش به معنای اعم، شامل روش تاریخی نیز می‌شود. روش نقلی به معنای خاص، یکی از روش‌های دینی به حساب می‌آید. در علم فقه با مبنا قرار دادن منابع دینی

۱- به نظر من امروز موضوعاتی وجود دارد که می‌تواند مورد بحث در محیط‌های دانشجویی واقع شود و همین، زمینه‌های شور و نشاط گوناگون علمی و اجتماعی را به‌وجود آورد؛ عنوان «اقتصاد مقاومتی»، عنوان مهمی است. البته کار شده، تعریف شده، بحث شده، سیاست‌گذاری شده - در مراکزی که برای سیاست‌گذاری است - متها جای بحث دارد: اقتصاد مقاومتی یعنی چه؟ در زمینه مسائل اقتصادی کشور، چه جور مقاومتی مورد نظر است؟ دانشگاه به عنوان یک کار علمی، یک موضوع علمی، چقدر می‌تواند به این قضیه بپردازد؟ اینها همه می‌تواند موضوع بحث‌های دانشجویی قرار بگیرد. ۱۳۹۲/۰۵/۰۶

۲- تعبیر حیوان در این اصطلاح دارای بار ارزشی منفی یا جسارتی نبوده و بلکه از همان سنخ تعبیراتی است که در منطق برای تعریف انسان به کار برده و او را حیوان ناطق می‌نامند.

(قرآن و سنت)، سعی می‌شود قول شارع مقدس از طریق روش نقلی کشف شود (معنای روش و روش‌شناسی، ۱۳۹۰: آنلاین)

۱- چیستی اقتصاد مقاومتی؟

اصطلاح یادشده، دست‌کم به لحاظ طرح در حوزه جغرافیای مکانی و زمانی خاصی به نام جمهوری اسلامی ایران و از این جهت که یک فقیه دارای زعامت و مسئولیت هدایت جامعه آن را مطرح نموده است، نمی‌تواند تنها یک تعبیر بی‌پشتوانه یا بدون مبانی نظری باشد؛ چنان‌که انبوه پردازش‌های فکری، سیاستی و عملیاتی نیز ادعای یاد شده را تأیید می‌کند. در عین حال «در خصوص اقتصاد مقاومتی بایستی توجه داشت که اگر تمام دانش انباشته و کتاب‌های مرسوم اقتصادی دنیا را مطالعه کنید، نظریه یا تجربه‌ای مدون و مکتوب درباره اقتصاد مقاومتی نخواهید یافت. در تمام متون و کتاب‌های اقتصاد، هیچ پیشینه‌ای نظری یا عملی از تحریم بانک مرکزی نخواهید دید و از آن‌جا که این امر تاکنون سابقه نداشته، چگونگی واکنش به آن هم امری بدیع است. حتی اگر مطالعاتی هم در این باره صورت گرفته باشد، در طبقه‌بندی‌های محرمانه و امنیتی قرار گرفته و امکان دسترسی به آن برای کارشناسان معمولی وجود ندارد.» (پیغامی، ۱۳۹۱: آنلاین)

بدین ترتیب، ناگزیر از طرح مفهوم اقتصاد مقاومتی به شکل توصیف برای تقریب به ذهن و امکان ایجاد زمینه تبادل معانی به عنوان یکی از راهکارهای ارتباط‌گیری و بیان مطلب در این حوزه هستیم. با توضیح یادشده، می‌توان گزاره‌های زیر را مطرح نمود:

«اقتصاد مقاومتی» بنیان نظری و عملی برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌ها، بیش از پیش آماده ساخته است. سازوکارهای اقتصادی، فضای کسب و کار، تجارت خارجی، نهادهای مالی و واسطه‌ای و ... در اقتصاد مقاومتی مبتنی بر این پیش‌فرض طراحی می‌شوند که کشور در تعارض ایدئولوژیک دائمی با نظام سلطه است و هر ضربه اقتصادی از غرب ممکن است در هر لحظه به کشور وارد شود. در چنین فضایی، تحریم‌های اقتصادی نه تهدید بلکه فرصت ویژه‌ای هستند که زیر فشار آنها می‌توان راهبردهای اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده‌سازی آنها را تسریع کرد. در این رویکرد، کسب ثروت و درآمد ملی از مسیرهایی دنبال می‌شود که قدرت چانه‌زنی کشور در فضای سیاسی بین‌المللی را تقویت می‌کند؛ نه آنکه کشور ناگزیر باشد به دلیل مسایل اقتصادی از اهداف ایدئولوژیک خود در فضای سیاسی دست بکشد (تراب‌زاده جهرمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳۳)

دلالت‌های گزاره یاد شده، به‌ویژه بخش اخیر آن به صراحت بر رویکرد محوریت کارگزاری در اقتصاد مقاومتی و به تعبیر دیگر، تلقی انسانی از انسان در مقابل محوریت ساختاری و به تعبیر دیگر تلقی حیوانی از انسان که او را اسیر جبر و اراده او را در مسیر خاصی هدایت می‌کند تأکید دارد. تبدیل تهدید به فرصت و ایدئولوژی، تنها یا غالباً در فضای انسانی معنا می‌یابد.

۲- مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی از سبک زندگی اقتصادی غربی

چنان‌که در ادامه خواهد آمد، گرچه سبک زندگی در غرب ابعاد مختلفی داشته و جنبه‌های متفاوتی از زندگی انسان را در بر می‌گیرد، در پایان بر یک مقوله کاملاً اقتصادی به نام مصرف متمرکز شده و تعیین‌بخش آن می‌شود. بنابراین اگر «سبک زندگی» در غرب با وصف اقتصاد آمیخته شده، تأکیدی بر یک واقعیت است.

۲-۱- بررسی واژگانی و مفهومی

سبک زندگی، شیوه زندگی و اسلوب زندگی از هم‌ارزش‌هایی است که برای Life style و Living Style در زبان فارسی نهاده شده (میرسارود، ۱۳۷۹). سبک زندگی معنایی است که از به هم‌تندگی و پیوند و نظام‌وارگی و شبکه‌ای بودن عوامل متعددی که در شیوه‌های زندگی یا اقلیم‌های زیستن انسان تأثیر می‌گذارند، به وجود آمده است.

سبک در زبان فارسی به معنی (۱) فلز ذوب‌شده را در قالب ریختن (۲) طرز، روش و شیوه (۳) روشی خاص که شاعر یا نویسنده ادراک و احساس خود را بیان می‌کند و (۴) طرز بیان مافی‌الضمیر آورده شده است (معین، ۱۳۸۴: ۸۲۷) و سبک زندگی به عادات، آداب و شیوه‌های گذران حیات تعریف شده است (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۳۹۹).

۲-۲- بررسی نظری

«زیمل» سبک زندگی را تجسم تلاش انسان برای یافتن ارزش‌های بنیادی و فردیت برتر خود می‌داند. به اعتقاد وی، فرد می‌کوشد از طریق سبک زندگی فرهنگ عینی‌اش را به سمع دیگران برساند؛ به عبارت دیگر، انسان برای معنای مورد نظر خود (فردیت و برتری)، شکل (صورت)‌های رفتاری‌ای را برمی‌گزیند. زیمل توان چنین‌گزینی را سلیقه و این‌اشکال به‌هم‌مرتبط را سبک زندگی می‌نامد (زیمل، ۱۹۹۰: ۳۱۴؛ به نقل از: فرهاد مهدوی، آن‌لاین).

گیدنز، سبک زندگی را روش الگومند مصرف، درک و ارزش‌گذاری محصولات فرهنگ مادی می‌داند که استقرار معیارهای هویتی را در چارچوب زمان و مکان ممکن می‌سازد. برابر اعتقاد گیدنز، سبک زندگی اساساً به معنای نمادین محصولات توجه دارد؛ یعنی آنچه در ورای هویت آشکار این محصولات نهفته است. سبک زندگی اصطلاحی است که در فرهنگ سنتی چندان کاربردی ندارد؛ چون ملازم با نوعی انتخاب از میان تعداد کثیری از امکان‌های موجود است. این رویکرد، راهی است که به درک مدرن بودن سبک‌های زندگی و تقابل آنها با شکل‌بندی‌های پیشین می‌انجامد و این معانی نمادین، اموری توافقی هستند که پیوسته در حال از نو ابداع شدن هستند (گیدنز، ۱۳۸۳: ۱۲۰؛ به نقل از: فرهاد مهدوی، آن‌لاین).

برای تأیید نمادین بودن محتوای سبک زندگی هم می‌توان دلیل آورد. صنعتی شدن موجب پیچیدگی و تمایز یافتگی حد و حصر جهان کالاها شده است که نه تنها تعداد اشیای موجود به غایت فزونی یافته، بلکه چگونگی دسترسی به آنها، عرضه، نمایش و معرفی آنها همگی تبدیل به خدماتی شده‌اند که خود شکلی از کالا محسوب می‌شوند که بنابراین، در بازار، خرید و فروش می‌شوند. سبک‌های زندگی عمدتاً در قالب

چیزهای ملموسی هستند که آنها را به اموری نمادین بدل می‌کنند؛ نمادهایی که انعطاف‌پذیر و دارای معانی گوناگون هستند^۱ (چاووشیان، ۱۳۸۱: ۲).

۲-۳- بررسی عملیاتی و کاربردی

گرچه سوئل که شاید مفصل‌ترین متن درباره تعریف سبک زندگی را نوشته معتقد است: «تقریباً هیچ توافق تجربی یا مفهومی درباره اینکه چه چیز سازنده سبک زندگی است وجود ندارد» (فاضلی، ۱۳۸۲: ۶۷)، فراتحلیل مؤلفه‌ها و شاخص‌های ارائه شده برای این بحث می‌تواند مشترکات و همگرایی‌ها را تا حدودی نشان دهد. عناصری که زیمل و وبلن و ویر در آثار خود از آنها یاد کرده‌اند، عبارت است از: شیوه تغذیه، خودآرایی (نوع پوشاک و پیروی از مد)، نوع مسکن (دکوراسیون، معماری و اثاثیه)، نوع وسیله حمل و نقل، شیوه‌های گذران اوقات فراغت و تفریح، اطفا (رفتارهای حاکی از نجیب‌زادگی یا دست و دل بازی، کشیدن سیگار در محافل عمومی، تعداد مستخدمان و آرایش آنها). آن چنان که از تعریف آدلر از سبک زندگی معلوم است او سبک زندگی را شامل همه رفتار و افکار و احساسات فرد و حرکتش به سوی هدف می‌داند (مهدوی کنی، ۱۳۸۶: ۲۱۱).

برخی در بررسی سبک زندگی، مصرف فرهنگی را مورد توجه قرار داده‌اند. شاخص‌های مورد بررسی در این نوع مصرف عبارت‌اند از: رفتن به تئاتر و سینما، گوش دادن به موسیقی، خواندن کتاب، روزنامه و مجله، دیدن تلویزیون و رسانه‌های تصویری، گوش دادن به رادیو، بازدید از موزه و شرکت کردن در انواع فعالیت‌های هنری. هر یک از انواع مصرف فرهنگی می‌توانند در ابعاد مختلف به عنوان شاخص به کار گرفته شوند. همچنین شدت مصرف هر محصول فرهنگی نیز می‌تواند شاخصی برای سبک زندگی باشند (فاضلی، ۱۳۸۲: ۱۲۷).

در زمینه استفاده از مصرف فرهنگی و فعالیت‌های فراغت به منزله شاخص سبک زندگی ادبیات گسترده‌ای وجود دارد. اما در مجموع به صورت جسته و گریخته فعالیت‌های دیگر عبارت‌اند از: مدیریت بدن، الگوهای خرید، نام‌گذاری کودکان، رفتار خانوادگی و الگوی مصرف غذا^۲ (همان، ۱۲۹). سبک زندگی در خاستگاه نظری و مفهومی خود (جامعه‌شناسی غربی) با مصرف (نوع و الگوهای مختلف آن) پیوندی تنگاتنگ دارد تا جایی که در دسته‌بندی نظریات مربوط به سبک زندگی، آنها را در دو دسته قرار می‌دهند:

۱- در زمینه سبک زندگی در سال‌های اخیر کارهای بسیاری صورت گرفته و تعاریف گسترده‌ای ارائه شده است. در نوشتار حاضر تنها در حد طرح بحث به این موضوع پرداخته شد. برای تفصیل بیشتر ر.ک. به: مهدوی کنی، محمدسعید، دین و سبک زندگی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۷.

۲- این فهرست، ادامه دارد و در منبع زیر به طور جامع برشمرده شده است. محدودیت‌های نوشتار حاضر مانع از تفصیل بیشتر بوده و نمونه‌ها به جهت تأیید مدعا ذکر شده‌اند.
مهدوی کنی، ۱۳۸۷: صص ۶۳-۵۹

✓ تعریف بر مبنای سامان کلی زندگی

✓ تعریف بر مبنای مصرف

مصرف که از آن به واژه استهلاک نیز تعبیر شده، در لغت به معنای خرج کردن (کلانتری، ۱۳۸۸: ۲۳) و در اصطلاح اقتصادی تعریف‌های گوناگونی برای آن ارایه شده است. از جمله ارزش‌های پولی کالاها و خدماتی که به وسیله افراد خریداری و تهیه می‌شود (اخوی، ۱۳۸۰: ۱۵۱).

مصرف‌گرایی به عنوان یک فرآیند اجتماعی، بر مصرف‌مصرفی تکیه کرده و مصرف هر چه بیشتر کالاهای مصرفی، اعم از بادوام و بی‌دوام را مورد تأکید قرار می‌دهد. در این فرهنگ، افراد در خرید همیشگی کالاها و خدمات جدید، درگیر می‌شوند؛ درحالی که هیچ توجهی به نیاز یا عدم نیاز به این کالا و خدمات، قابلیت دوام آنها، مبداء تولید یا پیامدهای زیست‌محیطی تولید و مصرف آنها نمی‌کند. در واقع باید مصرف‌گرایی یا مصرف‌زدگی را «از بین بردن یا صرف‌کردن از طریق به کار بردن و هزینه کردن بیهوده» دانست.

جامعه‌ای که این فرهنگ بر آن حاکم گردد، همان جامعه مصرفی خواهد شد که در آن بنا به نظر بودریار، مصرف مبتنی بر خواست، مطرح می‌شود نه صرفاً مبتنی بر نیاز؛ یعنی مصرف با میل آمیخته می‌شود و سلیقه و میل افراد در جامعه، بر نوع آن تأثیر می‌گذارد.

تصویری که تا اینجا از مصرف و مصرف‌گرایی مطرح شد اقتصادی و در واقع برابر ذات و طبع مصرف بود؛ اما مصرف از نگاه جامعه‌شناختی نیز دارای تصویر و تحلیلی جداگانه است. در این نگاه، مصرف با کارکرد نمادین خود، هویت افراد را نشان می‌دهد. کارکرد نمایشی مصرف ناشی از این واقعیت در دنیای مدرن است که جهت‌گیری مصرف تنها ناشی از ضرورت رفع نیازهای زیستی نیست؛ بلکه انتخابی است که هویت متمایز را آشکار می‌سازد. امروزه مصرف و نیاز از هم فاصله گرفته‌اند و شکافی بین آنها به وجود آمده، به نحوی که دیگر مصرف انسانی مطابق با نیازهای انسانی نیست؛ بلکه مصرف چیزی بیش از آن است و آن شکاف را مصرف‌گرایی پر کرده است (موحد، عباسی و مرحمتی، ۱۳۸۹: ص ۸).

۲-۵- برآیند بحث

چنان‌که ملاحظه می‌گردد به‌ویژه در فقرات اخیر گزاره‌های یادشده، انسان، موجودی مصرف‌کننده تصویر می‌شود که در مصرف خود نیز مختار نبوده و اراده‌ای ندارد. در این نگاه، دیگران برای او تعیین می‌کنند چه چیز مصرف نماید و چگونه مصرف نماید؛ او اختیاری برای مصرف نکردن ندارد. در این نگاه، انسان، برای رشد یافتن نیست؛ بلکه برای رشد دادن نظام سرمایه‌داری است. انسان، سرمایه نیست؛ بلکه ابزاری است در خدمت سرمایه. انسان، نیازهایش را تعیین نمی‌کند؛ بلکه این نیازها هستند که تعیین‌بخش انسانیت انسان‌اند و این یعنی دست‌کم «غیر انسان بودن».

۳- سبک زندگی اقتصادی اسلامی

منظور از تعبیر یادشده، گزاره‌های الزامی یا اخلاقی اسلامی هستند که ناظر بر نحوه معیشت و تنظیم روابط مؤمنان در این حوزه می‌باشند. گزاره‌های یادشده، بسیار و طرح آنها در نوشتار حاضر، نه منظور است و نه مقدور. از این جهت رویکرد گزینشی به موضوع می‌شود.

۳-۱- خاستگاه ایرانی^۱ بحث

بحث سبک زندگی در چارچوب گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی برجسته شده و در فهرست مطالبات نهادهای سیاست‌گذار و مجری قرار گرفته است. گذری بر کانونی‌ترین سخنرانی ایشان درباره سبک زندگی در سفر به استان خراسان شمالی، در این زمینه می‌تواند برای بازشناسی مسأله جامعه ایرانی در حوزه سبک زندگی و از خلال آن بازیابی نگاه انسان‌شناختی طراح، راهنما و رهنمودبخش باشد.

ایشان، فهرست و چارچوبی از آنچه بعدها در قالب سبک زندگی، جمع‌بندی و هویت‌بخشی شد ارایه دادند که بخش‌های مربوط به سبک زندگی اقتصادی ایرانیان همراه با خرده‌نظام‌های آن، آن‌گونه که خامه حاضر درک می‌کند به شرح جدول پیوست ۱ فهرست می‌شود.

هم‌چنان‌که ملاحظه می‌گردد مسأله سبک زندگی ایرانی، تنها مصرف نیست. گرچه مصرف به دلیل نمود بیشتر دگرگونی‌هایش، توجهات زیادتری به خود داشته است. در کنار این مقوله به‌عنوان یکی از خرده‌نظام‌های اقتصاد، باید تولید و توزیع به عنوان دیگر خرده‌نظام‌ها را نیز افزود.

این‌که رهبر انقلاب واژه «سبک زندگی» را در معنی دقیق خود به کار نبرده‌اند و سعی کرده‌اند ابعاد جدیدی از آن را مبتنی بر فرهنگ اسلامی مطرح کنند، نشان‌دهنده ضرورت بومی‌اندیشی در موضوع سبک زندگی و اجتناب از نظریات غربی سبک زندگی است (مروری بر مهمترین مفاهیم مورد تأکید رهبر انقلاب در سال ۱۳۹۱، ۱۳۹۲: آنلین).

۳-۲- خاستگاه قانونی بحث

نظام جمهوری اسلامی در زمانی شکل گرفت که دولت‌های رفاه به عنوان الگوهای نظام‌سازی و دولت‌سازی مورد توجه بود. تا جایی این‌گونه دولت‌ها را کامل و مطلوب ارزیابی کردند که در چارچوب نظریه پایان تاریخ، تنها گزینه و آرمانی‌ترین شکل هر نظامی که شادی، رفاه و لذت را برای همه به همراه دارد لیبرال‌دموکراسی دانستند.

جمهوری اسلامی ایران که به‌گفته فوکو، انقلابی پست‌مدرن و ساختارشکن بود، «هدف‌گرایی اقتصاد» در نظام فکری جهان غرب و «زیربنایی بودن» آن در نظام فکری شرق را زیر سؤال برده و با درج عنوانی پرمعنا که اقتصاد وسیله است نه هدف، تصویری این‌چنینی برای آن در نظام مطلوب و آرمانی به تصویر کشید:

«در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست، نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی، تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی؛ زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و

۱- ایرانی بودن بحث از جنبه جغرافیای انسانی و طبیعی طرح و ابتلای بحث مورد نظر است.

بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود؛ ولی در اسلام، اقتصاد وسیله است و از وسیله، انتظاری جز کارایی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصادی اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری برای استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است.» (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، قانون اساسی مصوب ۱۳۶۸، آنلین).

هم‌چنان‌که ملاحظه می‌گردد رفاه‌گرایی در اقتصاد اسلامی تا جایی پذیرفته شده که به بسترسازی و کمک به بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی بینجامد. بنابراین خود رفاه، هدف نبوده و تکلیفی برای نظام اسلامی محسوب نمی‌گردد. با این شاخص می‌توان سبک زندگی اقتصادی اسلامی را برای جامعه، گروه‌ها و افراد آن، تکلیف‌گرا نه حق‌گرا، مسئولیت‌زا نه مسئولیت‌زدا، زمینه و بسترساز نه هدف و غایت در نظر گرفت. شاید جامع‌ترین گزاره‌ای که بتواند این بخش از بحث را تبیین نماید «دنیا به عنوان مزرعه آخرت» باشد.

۳-۳- خاستگاه شرعی بحث^۱

اصل در بینش اقتصادی اسلامی، به تصرف در آوردن و رام کردن همه‌چیز برای انسان است (سوره مبارکه نحل، آیه شریفه ۱۲؛ سوره مبارکه حج، آیه شریفه ۶۵). مفهوم واقعی تسخیر موجودات برای انسان آن است که در خدمت منافع او باشند و به نفع او کار کنند و به او امکان بهره‌گیری دهند (شریعت‌مداری، ۱۳۸۱: ج ۲، ۳۳۱). انسان نیز مأمور است به "استعمار" آن قیام کند (سوره مبارکه هود، آیه شریفه ۶۱) این واژه قرآنی هم عمران و آبادی را دارد، هم تفویض اختیارات و هم تهیه وسایل و ابزار (شریعت‌مداری، ۱۳۸۱: ج ۳، ۲۴۰). بدیهی است از این کلیت، مواردی جدا و استثناء شده که در ابواب فقهی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

نقطه آغاز و کانون هویت‌ساز و شکل‌بخش ماهیت هر فعالیت در این بستر آماده، انگیزه است. به‌طور کلی در یک سطح اولیه و بالا، به راحتی معلوم می‌شود که انگیزه مهم و اساسی در کار اقتصادی نیز مانند همه کارها در ابعاد دیگر، دوستی خدا و کسب رضایت اوست (کاویانی، ۱۳۹۱: ۲۶۹)؛ ولی در سطحی پایین‌تر، انگیزه‌های دیگر که مصادیقی از این انگیزه خواهند بود چنین‌اند:

- ۱) برطرف کردن نیازهای شخصی و خانوادگی (سوره مبارکه نحل، آیه‌های شریفه ۸۲-۸۰).
- ۲) کمک کردن به نیازمندان (سوره مبارکه توبه، آیه شریفه ۶۰).
- ۳) مشارکت در امور اجتماعی.
- ۴) ارضای نیاز درونی و حفظ عزت اجتماعی فرد (سوره مبارکه آل عمران، آیه شریفه ۱۴).
- ۵) اقتدار اقتصادی حکومت اسلامی در سطح کلان (کاویانی، ۱۳۹۱: ۲۷۰).

۳-۴- برآیند بحث

۱. ترتیب مباحث، دلالتی بر تقدم رتبی آنها ندارد.

سبک زندگی اقتصادی اسلامی از انگیزه‌ها با سبک زندگی معرفی شده از سوی غرب متفاوت و متمایز می‌شود:

- ۱) در حالی که سبک زندگی اقتصادی اسلامی بر پاسخ به نیازهای راستین، پایه‌گذاری می‌شود سبک زندگی غربی نیازآفرینی کرده و نیاز کاذب ایجاد می‌کند تا پاسخش با مصرف بیشتر داده شود و در این فرآیند تولید بیشتر برای سود بیشتر، فعال و دارای کارکرد باشد،
- ۲) سبک زندگی اقتصادی اسلامی، جمع‌گراست؛ هرچند فرد و نیازهای او را نیز در نظر می‌گیرد و نوع غربی، فردگرا و به طور خاص شخص‌گراست؛ یعنی خود و منیت را مورد توجه قرار می‌دهد،
- ۳) سبک زندگی اقتصادی اسلامی، با حکومت اسلامی، هم‌سو و در خدمت آن است تا بتواند اهداف کلان سیاسی و غیرسیاسی خود را در داخل و خارج دنبال نماید درحالی‌که نوع غربی، منفعت‌محور است و در خدمت فرد،
- ۴) سبک زندگی اقتصادی اسلامی به دنبال لذت‌های معنوی و اجتماعی است و نوع غربی به دنبال لذت‌های مادی و فردی،
- ۵) سبک زندگی اقتصادی اسلامی در پی همگرایی با جامعه و کمک به حرکت روبه‌تعالی آن به‌طور هم‌زمان و همراه با دیگران است. به همین دلیل انبوه تکالیف اقتصادی را برای پیروان خود تعریف می‌کند و نوع غربی در پی جداشدن از جامعه، تمایز و تفاوت با دیگران است.

۴- فرجام سخن

این تمایزها در قالب‌ها و اشکال فعالیت‌های اقتصادی نیز استمرار می‌یابد. اسلام، سبک زندگی اقتصادی پیروان خود را با تقسیم فعالیت‌های اقتصادی به حلال و حرام و مانع‌شدن از آزادی بی‌منطق و سودگرایانه در بازار کسب و کار، از اقتصادهای لیبرالیستی و غربی جدا می‌سازد. از این چارچوب، به حوزه اقتصاد، نگاهی شده و گزاره‌های مربوط یا ناظر بر مفاهیم اقتصادی ارایه می‌شود تا با تأکید بر محدودیت‌ها و تعریف‌های دینی در حوزه اقتصاد، نقش خدمت‌گزاری آن، بیشتر تبیین و امکان‌کار بست آن برای تأیید فرضیه یادشده بالا افزایش یابد:

- تولید

در نظام سرمایه‌داری، تولید برای کسب سود بیشتر صورت می‌گیرد. تولید در سبک زندگی اقتصادی اسلامی، تنها در بخشی کوچک برای ارضای خواسته‌های درونی و شخصی تعریف شده و این را می‌توان از مصارفی که شریعت برای هزینه‌کرد درآمدها برشمرده است و نیز انگیزه‌هایی که برای مصرف مال تعیین نموده استخراج نمود. بخش عمده‌ای از تولید برای بهبود و تکامل جامعه و افزودن اقتدار حکومت اسلامی است. برای تولید عناصری دخیل‌اند و برای هر عنصر رویکردی و سبکی در دین وجود دارد؛ از جمله:

کار و تلاش: اسلام برای دنیا بدون کار و تلاش، بهره‌ای تعریف نمی‌کند (سوره مبارکه نجم، آیه شریفه ۳۹). هستی، میدان کار و تلاش و نتیجه‌گیری است (قرائتی، ۱۳۷۵: ج ۹، ۳۳۵). ایمان نیز با عمل صالح پیوند داشته و بدون این پیوند نمی‌تواند از آفات و آسیب‌ها در امان بماند (شریعت‌مداری، ۱۳۸۱: ج ۳، ۲۴۶). اسلام، تنها برای کار و تلاش، تشویق و تحریض را در پیش نگرفته، از تنبلی و کم‌همتی نیز برحذر داشته است (همان، ۸۹) و آن را تمرینی در خدمت آخرت می‌داند. امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: مبعوض می‌دارم کسی را که نسبت به کار حیات مادی‌اش تنبل و بی‌اعتناست؛ زیرا کسی که نسبت به زندگی دنیایش چنین است در مورد آخرتش تنبل‌تر و بی‌اعتناتر است (محمدی ری‌شهری، ۱۴۲۱: ج ۴، ۱۶۹).

سرمایه: قرآن با تعبیر «کنز» و هشدار نسبت به انباشت سرمایه‌ها (سوره مبارکه توبه، آیه شریفه ۳۴) بحث گردش سرمایه در جامعه را برای کارهای مفید و تولیدی مطرح می‌کند. «کنزگرایی» جامعه در قالب تبدیل سرمایه‌ها به طلا و ارز و ملک و هرچه که صرفاً جنبه حفظ ارزش پول را دارد و نه کمک به افزایش ارزش آن، نمود و ظهور می‌یابد. در انسان‌شناسی اقتصادی اسلام مهم است که سرمایه به سرمایه برای وی تبدیل نشود و موجبات شقاوت اخروی انسان را فراهم نیاورد.

مباحثی چون ارث، خمس، زکات، انفاق، صدقه، کفارات مالی و در اخلاق، پرهیز از بخل و ترغیب به انفاق، همگی در چارچوب همین اصل اقتصادی گردش سرمایه در جامعه و بهره‌مندی همگانی از برکات آن قابل طرح و بررسی است.

سرمایه افزون بر گردش بایستی از ویژگی حلال بودن نیز بهره‌مند باشد. مهمترین آسیب سرمایه از ناحیه حرمت و حلیت، ربا است. امری که خداوند بارها در قرآن کریم بدان هشدار داده و حرام اعلام کرده است (آل عمران: ۱۳۰؛ بقره: ۲۷۶-۲۷۵؛ روم: ۳۹). شاید یکی از فلسفه‌های پرهیز دادن جدی از ربا، احترام گذاشتن به قداست کار و تلاش افراد در جامعه و پیشگیری از ایجاد ارزش‌افزوده‌های بی‌تلاش یا استثمار تلاش‌های دیگران باشد. حرمت رشوه دادن (و گرفتن) (بقره: ۱۸۸) نیز در همین چارچوب قابل بحث است.

- توزیع

تجارت و کار در بازار را می‌توان نماد فرآیند توزیع در نظام اقتصادی جامعه اسلامی قرار داد. قرآن در مرتبه اول، روابط مالی انسان‌ها را بر اساس مبادلات تجاری می‌داند (سوره مبارکه نساء، آیه شریفه ۲۹). می‌توان گفت تمام دستورالعمل‌های اسلام در خصوص توزیع به نوعی به عدالت بر می‌گردد. اگر حلال و حرام خداوند در بُعد توزیع رعایت شود در واقع عدالت رعایت شده است (البته عدالت اختصاص به بُعد توزیع ندارد؛ بلکه در هر دو بُعد کسب درآمد و مصرف نیز مفهوم و مصداق دارد) (کاوایانی، ۱۳۹۱: ۲۷۵).

افزون بر اینها، عدالت اقتصادی در عرصه‌ی فرصت‌ها و خدمات عمومی نیز ظهور پیدا می‌کند. معیار عدالت در توزیع فرصت‌ها، برابری و مساوات، و در توزیع کارکردی، استحقاقی سهمی است که با تراضی به‌دست می‌آید و شاخص آن قیمت بازاری است. معیار عدالت در توزیع درآمد و ثروت، توازن است. معیار

عدالت در رعایت حقوق نیازمندان، استحقاق در حد کفاف و شاخص آن حد کفاف و در پرداخت حقوق مالی بستگان، استحقاق عرفی است و شاخص آن اعتدال عرفی می‌باشد^۱ (رجایی و معلمی، ۱۳۹۰: ۱).

– مصرف

ملاحظه شد که بیشترین بحث و توجه سبک زندگی غربی، برای تمایز و هویت‌یابی بر این بخش متمرکز بود؛ برخلاف اسلام که سبک زندگی خود در این بخش را نه با مصرف بیشینه و متفاوت و شخص‌محورانه که با مصرف معتدلانه، جمع‌گرایانه و اعتقادمدارانه شکل داده و ترسیم می‌کند. اسلام سه الگوی مصرف را معرفی و تنها مورد اخیر را تأیید می‌کند: **مصرف بخیلانه؛ مصرف مسرفانه و مصرف معتدلانه**: اسلام برای مصرف معتدلانه طبقات مختلف اجتماعی که میزان و معیار آن، تقوا و ایمان افراد است، شاخص‌های متفاوتی ارائه می‌دهد. برای برخی که شاید بتوان آنها را متقین نامید و اندک‌اند، شاخص در این نوع مصرف، قناعت است. برای گروه‌هایی دیگر که عموم مردم هستند، الگوی مصرف معتدلانه، میانه‌روی (اعتدال) در مصرف است. آنچه که در آموزه‌های اسلامی مورد تأکید قرار گرفته، تأمین نیازهای زندگی در حد کفاف و برخورداری از یک زندگی متوسط است. معیار اصلی در تشخیص میانه‌روی در مصرف، بلکه مهمترین اصل در اصلاح الگوی مصرف، به‌جا مصرف کردن و نابه‌جا مصرف نکردن است.

شاخص دیگری که می‌توان بر اساس آن، حرکت فرد در مسیر مصرف معتدلانه را سنجید برنامه‌ریزی در هزینه‌کرد است. قرآن کریم در سوره مبارکه طلاق، آیه شریفه ۷ می‌فرماید: «بر توانگر است که از دارایی خود هزینه کند، و هرکه روزی‌اش بر او تنگ شده باشد، از آنچه خداوند به او داده است، خرج کند.»

۶- نتیجه

«سبک زندگی» اقتصادی اسلامی و غربی هر یک انسانی را می‌نمایاند:

یکی بر جنبه‌های انسانی تأکید دارد و آن را مقدم شمرده، اقتصاد را ابزار و زمینه‌ای برای رشد و تعالی او محسوب و ترسیم می‌کند. در این نگاه و سبک ترسیمی، انسان، مدام از خود می‌گذرد و دیگران را دیده، ارزش‌های انسانی را به تصویر می‌کشد و همه را برای یک مسیر اصلی و نهایی که رسیدن به مقام قرب است به‌کار می‌گیرد. در این نگاه، اگر «اقتصاد مقاومتی» به ریاضتی هم تعبیر شود - که چنین مفهومی ندارد - انسان می‌تواند آن را محقق ساخته و سبک زندگی را تابعی از این الگوی اقتصادی قرار دهد.

دیگری بر جنبه‌های حیوانی انسان تأکید دارد؛ منیت او را تقویت می‌کند؛ اختیار او را محدود و هدایت‌شده در مسیر خواسته دیگران قرار می‌دهد؛ برایش نیازآفرینی می‌کند؛ حتی اگر نخواهد، او را به وادی مصرف می‌کشاند و اینکه چه چیزی، کجا و کی مصرف کند را برای او تعریف و تعیین می‌کند. در این سبک زندگی، انسان، به سطح حیوان تنزل یافته و حتی اگر بخواهد نمی‌تواند مقاومتی نشان دهد. چون مصرف، هویت‌بخش اوست؛ اگر از آن فاصله بگیرد هویت خود را از دست می‌دهد.

۱- بحث بیشتر در منبع زیر قابل ملاحظه است:

مجمع تشخیص مصلحت نظام، شاخص‌های عدالت اقتصادی، مجری: دکتر حسین عبیوضلو، ۱۳۸۶، آن‌لاین.

بنابراین برای تحقق اقتصاد مقاومتی، نیازمند «انسان اقتصادی» هستیم و سبکی از زندگی در حوزه اقتصاد، مطلوب و قابل پیشنهاد است که این انسان را برساخته و تربیت نماید.

Archive of SID

منابع استنادی و ارجاعی

الف) کتب و مقالات

- قرآن کریم
- نهج البلاغه، برگردان از سیدجعفر شهیدی (۱۳۷۰)، تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (شرکت سهامی)، چاپ دوم.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- احمدالعلی، صالح (۱۳۸۱)، دولت رسول خدا(ص)، برگردان از: هادی انصاری، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- پژوهشکده تحقیقات استراتژیک (گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی) (۱۳۸۶)، پژوهشنامه سبک زندگی، زیر نظر دکتر سیدرضا صالحی امیری، شماره ۱۱.
- {آیت الله} جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱)، مفاتیح الحیاه، تحقیق و تنظیم: حجج اسلام محمدحسین فلاح‌زاده، یدالله مقدسی، سیدکمال‌الدین عمادی، محمود لطیفی و جعفر آریانی، قم: اسراء.
- اخوی، احمد (۱۳۸۰)، اقتصاد کلان، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ پنجم.
- چاوشیان، حسن (۱۳۸۱)، سبک زندگی و هویت اجتماعی: مصرف و انتخاب‌های ذوقی به عنوان تمایز و تشابه اجتماعی در دوره مدرنیته متأخر، رساله دکترا، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- راسخ، کرامت‌اله (۱۳۹۱)، فرهنگ جامعه‌شناسی و علوم انسانی، جهرم: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.
- شریعتمداری، جعفر (۱۳۸۱)، شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۲)، مصرف و سبک زندگی، چاپ اول، تهران: نشر صبح صادق.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۹)، تفسیر نور (دوره ده جلدی)، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۷۵، چاپ چهارم.
- کاویانی، محمد (۱۳۹۱)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کرایب، یان (۱۳۸۲)، نظریه اجتماعی کلاسیک، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: آگه.
- کلانتری، علی‌اکبر (۱۳۸۸)، اسلام و الگوی مصرف، قم: موسسه بوستان کتاب.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۴۲۱هـ.ق)، موسوعه الامام علی ابن ابیطالب (ع)، قم: دارالحدیث.
- معین، محمد (۱۳۸۴)، فرهنگ دو جلدی معین، تهران: آدنا: کتاب راه نو.
- مهدوی کنی، محمدسعید (پاییز ۱۳۸۶)، مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره ۱، صص ۲۳۰-۱۹۹.
- مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷)، دین و سبک زندگی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

- موحد، مجید؛ عباسی شوازی، محمدتقی و مرحمتی (۱۳۸۹)، «رسانه، جنسیت و مصرف گرایی»، تهران: ندا.
- میرسارود، طاهره (۱۳۷۹)، فرهنگ جامع جامعه‌شناسی (ویراستار: باقر ساروخانی)، تهران: سروش.

ب) منابع آنلاین

- پیغامی، عادل (۱۳۹۱): اقتصاد مقاومتی؛ اقتصاد دفاعی یا ترمیمی؟؛ آنلاین:
<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=۲۰۵۵۱>
- تبیان، نامگذاری سال‌ها از منظر حقوق عمومی، ۱۳۹۰/۳/۱، آنلاین:
<http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=۱۶۵۹۱۴>
- تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق؛ سجادیه، سیدعلی‌رضا و سمیعی‌نسب، مصطفی؛ بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، بهار ۱۳۹۲، شماره ۳۲، صص ۴۶-۳۱.
www.SID.IR
- رجایی، سیدمحمدکاظم و معلمی، سیدمهدی، درآمدی بر مفهوم «عدالت اقتصادی» و شاخص‌های آن، معرفت اقتصادی، سال دوم، شماره دوم، پیاپی چهارم، بهار و تابستان ۱۳۹۰، صفحه ۵ - ۳۰. آنلاین:
<http://marefateeqtesadi.nashriyat.ir/node/۴۷>
- مروری بر مهمترین مفاهیم مورد تأکید رهبر انقلاب در سال ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، آنلاین:
<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=۲۲۳۳۶>
- معنای روش و روش شناسی؛ ۱۳۹۰، آنلاین:
<http://www.hawzah.net/fa/article/articleview/۹۲۶۲۷>
- مهدوی، فرهاد، گونه‌شناسی و سبک زندگی، آنلاین:
<http://siasiporsemani.ir/content>
- ویکی‌پدیا، نامگذاری سال‌ها در ایران، آنلاین:
<http://fa.wikipedia.org/wiki>

پیوست ۱:

ردیف	پرسش	حوزه اقتصادی مرتبط
۱	چرا فرهنگ کار جمعی در جامعه ما ضعیف است؟	تولید
۲	آپارتمان‌نشینی چقدر برای ما ضروری است؟ چقدر درست است؟ چه الزاماتی دارد که باید آنها را رعایت کرد؟ چقدر آن الزامات را رعایت می‌کنیم؟	تولید و مصرف
۳	الگوی تفریح سالم چیست؟	تولید
۴	نوع معماری در جامعه‌ی ما چگونه است؟ .... چقدر نوع معماری کنونی ما متناسب با نیازهای ماست؟ چقدر عقلانی و منطقی است؟	تولید
۵	طراحی لباسمان چگونه است؟	تولید
۶	مسئله آرایش در بین مردان و زنان چگونه است؟ چقدر مفید است؟	مصرف
۷	آیا ما در بازار، در ادارات، در معاشرت‌های روزانه، به همدیگر به طور کامل راست می‌گوییم؟	توزیع
۸	بعضی‌ها با داشتن توان کار، از کار می‌گریزند؛ علت کارگریزی چیست؟	تولید و توزیع
۹	حقوق افراد را چقدر مراعات می‌کنیم؟	تولید و توزیع و مصرف (هرچند کلان و عمومی می‌باشد)
۱۰	وجدان کاری در جامعه چقدر وجود دارد؟ انضباط اجتماعی در جامعه چقدر وجود دارد؟ محکم‌کاری در تولید چقدر وجود دارد؟ تولید کیفی در بخش‌های مختلف، چقدر مورد توجه و اهتمام است؟	تولید (انضباط اجتماعی در حوزه اقتصاد با شاخص‌هایی چون وجدان کاری، تولید کیفی و ... همسان گرفته شده است)
۱۱	چرا به ما می‌گویند که ساعات مفید کار در دستگاه‌های اداری ما کم است؟ هشت ساعت کار باید به قدر هشت ساعت فایده داشته باشد؛ چرا به قدر یک ساعت یا نیم ساعت یا دو ساعت؟	تولید و توزیع
۱۲	چرا در بین بسیاری از مردم ما مصرف‌گرایی رواج دارد؟ آیا مصرف‌گرایی افتخار است؟	مصرف
۱۳	چه کنیم که ریشه ربا در جامعه قطع شود؟	تولید و توزیع (بنا بر مشاهدات)
۱۴	تجمل‌گرایی چیست؟ بد است؟ خوب است؟ چقدرش بد است؟ چقدرش خوب است؟ چه کار کنیم که از حد خوب فراتر نرود، به حد بد نرسد؟	مصرف

منبع: سبک زندگی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۴، آنلاین: KHAMENEI_Ir/